

ÖZ MÜQƏDDƏRATINI TƏYİN ETMƏK HAQQI

1978-də İranda qondarma Pəhləvi diktatorluğundan usanmış xalq rejimi dəyişmək üçün üşyan etdi. Bu tarixdən indi 42 il keçir. Ancaq İranda həkim rejimin daxili və xarici siyasetinin nəticələri İran xalqını razı salmaqdansa peşmanlıq və keçmiş həsrətinə sürükləyərək irticaii fikirlərin yüksəlməsinə nədən olub. Xalq ölkənin qaranlıq gələcəyindən haqlı olaraq nigarandır. Bu nigaralıq getdikcə yerini qarşısalınmaz ümumi qəzəb və üsyana verməkdədir. Belə getsə ölkənin gələcəyi Suriya, İraq və Əfqanıstanə bənzər fəlakətli bir duruma dönə bilər. Bu məqalənin hədəfi İranda millətlərin açmaz durumdan çıxmasına kömək etməkdir. Bu açmaz durumdan çıxmışın məntiqi yolu İranda var olan millətlərin bəşəri haqlarını, o cümlədən öz müqəddəratını təyin etmək haqqını rəsmiyyətə tanımaq və bu millətlərin istədiyi demokratiyanı ədalət ilə bərpa etməkde görünür.

Öz müqəddəratını təyin etmək haqqı nəziriyəsinə görə, hər şəxsin öz hədəflərinə çatmaq qabiliyyəti üç təməl (əsasi) fizioloji ehtiyacdən asılıdır: 1) özünüidarəetmə bacarığı 2) ilişki bacarığı 3) səriştə və yaxud qanuni səlahiyyət. Başqa sözlə, gənclik (insanlar) özləri öz müqəddəratını bəlli edə bilsələr (özünüidarəetmə bacarığı), başqaları ilə anlaşımlı ilişki qurub ağıllıca işbirliyi edə bilsələr (ilişki bacarığı), və idealarını (nəzərlərini) eylemə çevirib doğrudə bilsələr (səriştə və yaxud qanuni səlahiyyət) onda daha yaxşı hədəflərinə çatma bilərlər.

Bu nəzəriyyə insanları bir-bir nəzərdə alsa da əslində insanların toplumu olan ailə, el, ulus kimi böyük birlilikləri də əhatasına alır. Ulus dedikdə ideallar, dəyərlər, yaşam təcrübələri, keçmişləri, mədəniyyətləri və kimlikləri bir, insanların oluşan toplumdur. Bu toplumun hər bir üzvü ayrılıqda özlərinə şəxsi istəkləri, şəxsi ideaları var. Amma bu

idealar və isteklər çox vaxt üst-üstə düşür və belə olduqda toqquşmalar qaćınlmazdır. Bu durumda ulusal ideallar, dəyərlər və mənafə qanun biçimini alıb bütün üzv şəxslərin hamısının ortaq və başqalarına ziyan vurmayan mənafelərinə ortaq tutatraq qorumağa məşruiyyət qazanır. Sözsüz üzvləri bacarıqlı olan bir toplumun birlik bacarığı da yüksək olur. Başqa sözlə, toplumdakı layiq təhsil sistemi sayəsində öyrətim və bacarıqları yüksək olanlar hər durumda öz şəxsi mənafesini öyrətim və bacarıqları aşağı olanlardan daha tez və daha yaxşı öz isteklərinə çata bilirlər. Amma sözsüz bu insanların hədəfi tam aydincasına bəlli olur və onlar o hədəfləri uğruna ürəkdən-candan çalışan insanlar olur.

Söz qonusu bir ulus (millət) olduqda yenə durum eynidir. Millətlər şüurlu şəkildə üzvü olduqları toplumun mənafə, isteklər və amaclarını nəzərdə alaraq nə istədiklərini və nə etdiklərini düzənli şəkildə planlaşdırıb bu yolda birlikdə hərəkət edir. Belə ölkələri örnek göstərmək oxucunun öz zövqünə buraxılır. Toplumsal (ictimai) şürə səviyyəsi aşağı olan millətlərin də yaşıdlıqları fəlakətlər göz önündədir.

1978-də İranda nüfus baxıb usanmış bir durumu dəyişmək istədi. Xalqı coşdurub küçələrə tökən güclər bu nüfusun nə istədiyini yaxşı bilirdi, amma nə yazıq millətin çoxu həqiqətən nə istədiyini bilmirdi və sonucu bu gün 2020-də göz önündədir. 1978-dən bəri bahalıq, inflasiya, işsizlik, təhsilin dəyərsizləşməsi, beyinlərin qaçması, rüşvət, fəsad, narkomanlıq, boşanma, ailələrin dağılması, ümidsizlik və hətta peşmanlıq insanları elə duruma salıb ki millətin çoxu hətta öz gözüylə görmədiyi keçmişin həsrətini çəkir. Başqa sözlə millət irticaii fikirləşib irəli getməkdən sə geriye sürüklənir. İndi isə 2020-də hər yeni fəlakət, acı ölüm xəberləri ilə şoka gəlmış kütlə hirs və qəzəblə yenə

xiyabanlara tökülib – nəyin bahasına olur-olsun – indiki durumu dəyişmək isteyir.

Sözsüz ədalət olmayan yerdə insanların qarşısını ala biləcək bir güc qalmaz. Balaca bir örnek durumu açıqlamaqda yararlı ola bilər. Bir quru çörəyi on nəfərin arasında hamının gözü önündə düz bölgüsürsən kimsənin səsi çıxmaz. Amma biriləri hər gün kürü, kəkklik əti, quzu kababına razı olmayıb yediklərinin artığını qonşuna verməyə əli getməyib zibilə tullasa və qonşusu quru çörəyə möhtac qalsa, belə bir toplumun gələcəyindən Allah qorusun! Hələ üstə gəl bu duruma bir şəriət donu geydirib quzu kababına razı olmayanlar özlərini Allahın yer üzündəki kölgəsi – bəlkə də özü – bilər din adıyla insanlara zülm edib öncə dirlərini sonra da dünyalarını əllərindən almaqla millətlərin var-yoxunu oda çəkələr! Əlbəttə bu durumun sonu qarşısalınmaz qəzəb seli və üsyandır.

Ədalətsizliyə üşyan edən insanlar əlbətə təbii haqları üçün qalxıb başqa insanlar kimi yaşamaq isteyir. Yəni üşyan edənlər Ədalət istayırlar. Hədəf ədalətdirsə, bu ədalətin dəqiq tərifi olmalıdır və bu tərifdə bütün insanların istəyi nəzərdə alınmalıdır. Amma bu ədaləti də, bu tərifi də başqaları yox bizim öz hədəflərimiz bəlli etməlidir. Biz kimik? Nə isteyirik? Hədəflərimiz nədir? Bu hədəflərə çatmaq üçün hansı planlarımız var? Başqaları ilə hədəflərimiz hansı səviyyədə ötüşür? Hədəflərimizə gedən yolumuz başqalarının yolu ilə ötüşürmü? Ötüşürse, tarixi təcrübələrimizə dayanaraq yenə o başqalarına inanmaq olarmı? İnana bilmərikən, öz hədədlərimizi aydın etməli və öz yolumuzu özümüz necə və hansı planlarla getməyimizi əvvəlcə özümüzə aydınlaşdırılmalyıq.

Təəssüflər olsun, İranda həkim olan rejime qarşı nifrət və qəzəb mərkəzdə formalasdırılan siyasi düşüncənin məhsuludur, bu düşüncə seçkilərdə bu mil-

lətə injektə edilib: kim olur olsun, rejim deyən olmasın! Hansı rejim olur olsun, bu rejim olmasın! Elə isə yüz minlərlə günahsız insan nə üçün canlarından oldu? 42 il bundan önce də eyni düşüncə ilə bu millət meydana çıxdı. Durum nə oldu? Çaladan çıxıb quyuya düdürlər! Niyə? Çünkü bu millətin aydın hədəfi və aydın istekləri yeni milli iradəsi yox idi və bu durumda BAŞQALARI bu millətə qərar aldı. Eyni tarixi yanlışları təkrar etmək istəmiriksə bizim aydın isteklərimiz olmalıdır.

İranda Türkler, Ərəblər, Bəluçlər, Türkmenlər və başqaları var. Bu millətlərin milli mənafəi qalsın, varlıqları belə Farslar üçün "milli təhdid" hesab olunur. Başqa millətlərin varlığını belə, özlərinə "milli təhlükə" sayan bir toplum ilə necə danışmaq olar? Belə bir toplum ilə necə bir masada oturmaq olar? Türkler, Ərəblər, Bəluçlər və başqa millətlərin ortaq istəyi, yəni hər millət özü öz müqəddəratını təyin etmək haqqını dəstəkləmək ən əsasi zərurətdir. Ondan sonra bu millətlər arasında dialoq getməli və millətlərin bəşəri və əsasi haqlarını rəsmiyyətə tanımalıdır. Sonrakı addım bu haqların qanuni səlahiyyətə keçməsi və əməli şəkildə icra olmasına güclü zəmanətlər alınmalıdır. Bu yol ilə həqiqi demokratiyaya çatmaq olar.

Həqiqi ədalət şəffaf siyaset yürütəmək, yəni bir-birimizlə düz və açıq oynamaq ortamında olasıdır. Farslar da həqiqi ədalətə çatmaq istəyirlərsə, başqa millətlər, məxsusən Türklərin bu haqqını dəstəkləməli və oyun oynamaqdan vaz keçməlidir. Yoxsa İran Suriyadan daha acınacaqlı və ağır bir duruma sürüklənməkdədir. Bu fəlakətin qarşısını bu gedişə İranda millətlərin qarşılıqlı anlaşması və birlikdə çözmək irdasından başqa heç bir güc ala bilməyəcək.

Araz Əhmədoğlu,

14 yanvar 2020, Xoy